

معرفی پایان نامه: نقش مناطق آزاد

در جلب سرمایه‌های خارجی

استاد راهنما: دکتر عبدالله زنده

نگارش: حمید فاضل

مقدمه

مناطق آزاد، محدوده جغرافیایی در یک کشور است که خارج از مرزهای گمرکی قرار گرفته، می‌تواند یک بندر، جزیره، شهر و حتی یک فرودگاه باشد. این مناطق با ارائه امتیازات و مزیت‌هایی که برای سرمایه‌گذاران قائل می‌شوند، تلاش دارند تا سرمایه‌های داخلی و خارجی را در بخش‌های صنعتی و تجاری در این مناطق جلب کنند.

معافیت از سود و عوارض گمرکی، معافیت‌های مالیاتی و کاهش مقررات اداری و مقررات زدایی از مهمترین این تسهیلات است. علاوه بر این، سرمایه‌گذاران به انگیزه استفاده از نیروی کار و منابع طبیعی ارزان، نزدیکی به بازار مصرف و سایر امکانات موجود در این مناطق، ترغیب به سرمایه‌گذاری در مناطق آزاد می‌گردند. البته مناطق آزادی که از امکانات و تأسیسات زیربنایی بیشتری برخوردار باشند، برتر هستند. از جمله اینها وجود امکانات لازم برای تأمین انرژی، برق، آب، امکانات مخابراتی و ارتباطی، گسترش سیستم حمل و نقل، وجود خدمات کارآمد بانکی و بیمه و سایر خدمات جنبی است. بنا بر این مناطق آزاد در دنیا با ارائه تسهیلات بیشتر به سرمایه‌گذاران، بویژه سرمایه‌گذاران خارجی، به رقابت با یکدیگر برای جلب آنان به این مناطق می‌پردازند.

نقش مناطق آزاد در جلب سرمایه‌های خارجی

کشورهایی که از اوایل دهه ۱۹۷۰ به ایجاد مناطق آزاد اقدام نمودند، چهار هدف اصلی را دنبال می‌کردند: کسب درآمدهای ارزی، ایجاد اشتغال، جذب سرمایه‌های خارجی و انتقال

تکنولوژی. رقابت بین کشورها در جهت ایجاد تسهیلات برای واحدهای تولیدی مستقر در این مناطق سبب شده که جلب سرمایه‌های خارجی به مناطق آزاد دشوارتر از حد پیش بینی شده باشد. میزان سرمایه‌گذاری شرکت‌های خارجی بویژه در سالهای اولیه تأسیس مناطق چندان قابل توجه نبوده است. مناطق آزاد به گونه قابل ملاحظه‌ای به استخدام نیروی کار ماهر، نیمه ماهر و غیر متخصص کمک می‌کنند.

ارزی که صرف پرداخت حقوق کارگران محلی می‌شود نهایتاً درآمد ارزی کشور میزبان را افزایش می‌دهد. بهای دستمزد و سایر عوامل تولید داخلی در منطقه آزاد به ارز پرداخت می‌شود. چنین وضعی از دیدگاه کشور دایر کننده منطقه آزاد به منزله صدور مستقیم نیروی کار است. مناطق آزادی که با نیت جلب سرمایه‌های خارجی اقدام به توسعه فعالیت‌های خود نمودند، در انتظار انتقال تکنولوژی و دانش فنی هستند تا آن‌را دستمایه توسعه صنعتی و اقتصاد داخلی قرار دهند.

مناطق آزاد برای اولین مرتبه در کشورهای پیشرفته شکل گرفت ولی با گذشت زمان بویژه بعد از سال ۱۹۷۰، کشورهای در حال توسعه به تأسیس مناطق آزاد مبادرت کردند.

در اوائل سال ۱۹۷۰ کل مناطق آزاد دنیا ۱۳۱ مورد بوده که این رقم در سال ۱۹۸۰ به ۳ برابر، یعنی ۳۶۲ منطقه، افزایش یافته و در سال ۱۹۸۲ به ۴۰۶ منطقه رسیده است.

با علم به روند رو به توسعه این مناطق در کشورهای در حال توسعه، نگاهی به مناطق آزاد چند کشور خواهیم کرد تا نتایج عملکرد این مناطق را در مقایسه با مناطق آزاد کشورمان به دست آوریم:

امارات متحده عربی

شهر دوی و بندر آزاد جبل علی با فاصله‌ای در حدود یک صد کیلومتر با سواحل ایران، نزدیکترین رقیب مناطق آزاد ایران در جلب سرمایه‌های خارجی تلقی می‌شود و بویژه اینکه از امکانات زیر بنایی و پشتیبانی بسیار قوی برخوردار است. دوی در سال ۱۹۹۱ حدود ۵۶۵ میلیون دلار به ایران صادرات مجدد داشته؛ یعنی دوی پایگاهی برای ورود کالاهایی از مبادی دیگر و صدور آنها از طریق این شهر بوده است. حضور شرکتهای چند ملیتی به لحاظ وجود امکانات غول آسای بندری، مزیت بسیار مطلوبی را در زمینه حمل و نقل برای شرکتهای خارجی به وجود آورده است. بندرگاه جبل علی ۶۷ اسکله و در مجموع به طول ۱۵ کیلومتر اسکله دارد و کشتی‌های غول پیکر و اقیانوس پیما قادر به پهلو گرفتن در این بندرگاه هستند. چنین تأسیساتی تواناییها و مزیتها و فرصتهای بسیار عالی را در اختیار این منطقه برای جلب سرمایه‌های خارجی گذاشته است. تصویر بندرگاه و قرار گرفتن شرکتهای بزرگ چند ملیتی در کنار اسکله‌ها نقش حمل و نقل در استقرار صنایع در این منطقه را نشان می‌دهد.

وجود هتل‌های بزرگ و مجهز بین‌المللی و حضور بانکها، مؤسسات بیمه و دفاتر تجاری خارجی در دوی و منطقه آزاد جبل علی نقش پشتیبانی و حمایتی بسیار قوی را برای منطقه آزاد فراهم آورده‌اند. فرودگاه مجهز دوی ۵ میلیون مسافر را در سال ۱۹۹۰ جابجا نموده یعنی روزانه ۱۳۷۴۵ نفر به دوی وارد یا خارج شده‌اند. شبکه مخابراتی و ارتباطی با تمام دنیا ارتباط برقرار نموده و این موضوع حاکی از سرمایه‌گذاری سنگین در امور زیر بنایی در این منطقه است که به رشد و شکوفایی منطقه و تواناییهای آن در جلب و جذب سرمایه‌های خارجی کمک شایانی نموده است.

جمعیت در دوی ۴۱۹ هزار نفر است که سهم عمده‌ای از آن مربوط به مهاجرین هندی، ایرانی، اروپایی و دیگر کشورهای عربی است. دستمزد کارگران غیر ماهر در هر ماه ۱۴۰ تا ۲۲۰ دلار و کارگران ماهر ۲۷۰ تا ۵۴۰ دلار است.

بندر جبل علی از مزایای ذکر شده در جهت توسعه تجارت و صنعت استفاده کرده است. تواناییهای این بندرگاه در حمل و نقل، یک مزیت نسبی در توسعه تجارت و صنعت و همچنین جلب سرمایه‌های خارجی در این منطقه بوده است. پس وجود شهرهای

آباد در کنار مناطق آزاد می‌تواند در پیشبرد هدفهای منطقه بسیار مؤثر باشد. برای مناطق آزاد کشورمان که در مناطق محروم جنوبی کشور قرار گرفته‌اند، چنین خلای کاملاً مشهود است.

ترکیه

ترکیه با استفاده از توسعه امکانات زیربنایی، نیروی کار ارزان و با کیفیت، که از بهره‌وری بالایی نیز برخوردار است و همچنین جاذبه‌های توریستی، مناطق آزاد خود را توسعه داده است. حضور ۱۷۵ شرکت در دو منطقه آزاد ترکیه در سال ۱۹۹۰ با مساحت ۱۳۲۰ کیلومتر مربع،^۱ سرمایه‌گذاری ۴۷ میلیون دلاری را در دو منطقه جذب نموده است و چنین سرمایه‌گذاری ۵۰۲۴ شغل ایجاد نموده که سرانه هر شغل از این سرمایه‌گذاری ۹۳۵۵ دلار بوده است. جالب است بدانیم که از این میزان سرمایه‌گذاری معادل ۲۴۱ میلیون دلار (نزدیک ۵ برابر) ارزش افزوده در این دو منطقه ایجاد شده است.

اجاره زمین در مناطق آزاد ترکیه هر مترمربع ۲ دلار در هر سال است.^۲ نزدیکی مناطق آزاد ترکیه به بازارهای مصرف اروپایی و جاذبه‌های توریستی آن از مزیت‌های این مناطق برای جلب سرمایه‌های خارجی تلقی می‌شود.

هندوستان

هندوستان با ایجاد تأسیسات زیر بنایی در مناطق آزاد خود از سال ۱۹۶۵ به عرصه دایرکنندگان مناطق آزاد تجاری وارد شد. هندوستان، تسهیلات مالی، مالیاتی و گمرکی برای مناطق آزاد در نظر گرفته و ضمانتهای لازم را برای سرمایه‌های خارجی قائل شده و فعالیت اتحادیه‌های کارگری را در مناطق آزاد ممنوع نموده است. قانون حداقل دستمزد در این مناطق رایج نیست. نیروی کار ارزان در مناطق آزاد هند یک ویژگی اصلی تلقی می‌شود و عملکرد صادراتی مناطق آزاد هند تا پایان سال ۱۹۹۰ معادل یک میلیارد و دو بیست و هجده میلیون دلار بوده است. سرمایه‌گذاری خارجی مشروط به انتقال تکنولوژی است و از ۲۴۳ واحد فعال در دو منطقه آزاد کاندالا و ساتاکروز ۱۰۵ هزار شغل ایجاد شده است. ممنوعیت صدور کالاهای تولیدی در مناطق آزاد در داخل هندوستان، یکی از عوامل مؤثر در عدم جلب سرمایه‌های خارجی در طیف وسیع در هند بوده است و محرومیت شرکتهای خارجی

در دسترسی به بازار مصرف پر جمعیت هندوستان می‌تواند به این امر کمک کرده باشد. جالب است بدانیم ۹۰٪ صادرات قطعات الکترونیک هندوستان از طریق منطقه آزاد ساتاکروز بوده است. منافع حاصل از توسعه مناطق آزاد در هند موجب گردیده تا علاوه بر شش منطقه آزاد قبلی، منطقه هفتمی نیز در حال تأسیس باشد که از سال ۱۹۹۴ آغاز به کار خواهد کرد. مزیت نسبی موجود در مناطق آزاد هندوستان وجود نیروی کار ارزان و فراوان بوده است.

کره جنوبی

کره جنوبی حرکت پرشتابی را از اواخر دهه ۱۹۶۰ در جهت توسعه اقتصادی و صنعتی آغاز کرد. حضور سرمایه‌های خارجی در مناطق آزاد کره جنوبی که از اوایل دهه ۱۹۷۰ آغاز گردید، جان تازه‌ای به روند توسعه در اقتصاد کره جنوبی داد. گسترش سیاستهای باز اقتصادی در مناطق آزاد کره جنوبی به کل اقتصاد ملی به موازات رشد صنعت صورت گرفته است و آزاد سازی اقتصادی در مناطق آزاد تجاری کره به کل کشور کره جنوبی سرایت نموده و لذا سرمایه‌های خارجی به تدریج به کل مجموعه اقتصادی کره جنوبی وارد گردیده‌اند بویژه اینکه الزامات صدور کالا در داخل کشور متوجه شرکتهای خارجی نبوده و بازار داخلی کره نیز انگیزه‌ای برای سرمایه‌گذاری آنها بوده است. به عنوان یک اصل، سرمایه‌گذاران کشورهای توسعه یافته، در مناطق آزادی که بین سیاستهای اقتصادی کشور میزبان و منطقه آزاد، همسویی و هماهنگی وجود داشته باشد با اطمینان بیشتری سرمایه‌گذاری می‌کنند.

مناطق آزاد کره جنوبی مثل منطقه آزاد «ماسان» و «ایری» از امکانات زیر بنایی مناسبی برخوردار بوده‌اند و انگیزه‌های اقتصادی و بازرگانی در این مناطق موجب گردیده تا منطقه برای سرمایه‌گذاران خارجی جذابتر گردد. نیروی کار ارزان نیز مزید بر علت بوده است و از طرف دیگر توانمندیهای صنعتی کشور کره جنوبی توانسته رابطه قوی و تنگاتنگی با مناطق آزاد کره جنوبی ایجاد نماید به گونه‌ای که سبب گردیده که خالص صادرات این مناطق رقم بالایی را نشان دهد.

از زمان شروع به کار مناطق آزاد در سال ۱۹۷۱ صادرات کره جنوبی با رشد شگفت‌انگیزی معادل ۲۴۴۵ درصد و صادرات

تولیدات صنعتی با رشد چشمگیرتر ۲۹۰۲ درصدی افزایش یافته است. (در طول سالهای ۱۹۶۶ تا ۱۹۸۱). این موضوع نشانگر آن است که مناطق آزاد در تسریع رشد صنعتی کره جنوبی از طریق توسعه صادرات بسیار موفق عمل کرده‌اند و رشد تولیدات کره جنوبی، تنها معطوف به کالاهایی نظیر صنایع الکترونیک و نساجی نبوده بلکه کالاهای صنایع سنگین مثل ماشین‌آلات و صنایع فولاد و کشتی سازی از رشد بسیار خوبی در صادرات برخوردار بوده است و بدین ترتیب عملکرد موفق صادراتی مناطق آزاد کره جنوبی کلیدی برای ورود این کشور به کلوپ کشورهای صنعتی در دنیا بوده است.

مجموعه این عوامل، کره جنوبی را به یک کشور صنعتی تبدیل کرد به طوری که دیگر نمی‌توان کره جنوبی را سرزمین مونتاز شرکتهای چند ملیتی قلمداد نمود. ظهور سرمایه‌گذاران بین‌المللی و تأسیس شرکتهایی که در دیگر کشورها سرمایه‌گذاری می‌کنند، حاکی از وجود سرمایه در این کشور است. از طرف دیگر رقم بالای صادرات در مناطق آزاد کره جنوبی از جمله منطقه آزاد ماسان در سال ۱۹۸۰ که ۵۳٪ ارزش کل صادرات منطقه بوده است، نشان از رابطه بسیار قوی این منطقه با اقتصاد ملی دارد که صنایع آن از شبکه داخلی تغذیه می‌شوند و این خود دلیلی برای فعال شدن اقتصاد ملی کره و حاکی از تواناییهای صنعتی آن در تأمین نیازهای صنعتی این مناطق بوده است. امکانات زیر بنایی، ایجاد ثبات اقتصادی و وجود تسهیلات مالی و فنی و همینطور نیروی کار ارزان در کره جنوبی به همراه تواناییهای صنعتی کشور کره، موجب جلب سرمایه‌های خارجی در مناطق آزاد این کشور شده است. نقش اقتصاد داخلی در توسعه مناطق آزاد کره جنوبی انکار ناپذیر بوده است. البته حمایت‌های بی دریغ کشورهای غربی از کره جنوبی در موفقیت‌های کره تاثیر زیادی داشته است.

چین

چین برای گذر از اقتصاد متمرکز به اقتصاد آزاد از ابزارهای مناطق آزاد استفاده می‌کند. آغاز فعالیت‌های مناطق آزاد چین از سال ۱۹۸۰ بوده و فراوانی و ارزانی نیروی کار در چین عنصر شاخصی در مزیت‌های نسبی سرمایه‌گذاری خارجی در این مناطق تلقی می‌گردد. از طرف دیگر محدودیتهای زیر ساخت‌های اقتصادی عوامل محدود کننده دیگری بوده است و به همین دلیل

سرمایه‌گذارهای عمده در چین از جانب سرمایه‌گذاران هنگ کنگی بوده که توانایی‌های لازم را برای انتقال تکنولوژی نداشته‌اند. بیش از ۸۰ درصد سرمایه‌گذاران در مناطق آزاد چین از هنگ‌کنگ هستند.

مناطق آزاد تجاری ایران

مناطق آزاد کشورمان اینک در مقابل چنین مناطقی قرار دارند. رقیبانی که در اجرا و پیشبرد برنامه‌هایشان لحظه‌ای درنگ نمی‌کنند و با شناسایی مزیت‌های نسبی موجود در منطقه و بررسی امکانات آن به بهره‌ور ساختن آنها با تکیه بر سرمایه‌گذارهای زیر بنایی و استفاده از سرمایه‌های خارجی پرداخته‌اند. وجود چنین رقیبانی سختکوش و پرتلاش ما را باید بر آن دارد که در شناسایی منابع و امکانات بالقوه و بالفعل مناطق آزاد کشورمان و پیگیری برنامه‌های تدوین شده کوشاتر و فعالتر باشیم.

بخشی از مشکلات موجود در مناطق آزاد ایران به کمبود امکانات زیر بنایی مربوط است که به لحاظ محرومیت دیرینه این مناطق بوده، بخش دیگر بزخوردها و تصمیمات موضعی و مقطعی با مناطق آزاد بوده است. به طوری که برنامه‌های پیش بینی شده در یک افق کوتاه مدت و بلند مدت پیگیری نشده‌اند. البته باید به این نکته نیز توجه شود که فعالیت مناطق آزاد کشورمان به طور کلی خیلی جوان و نو پاست اما نباید این طور تصور شود که زمان همیشه برای اجرای برنامه‌ها دیر نیست؛ تحولات سریع و شگرف پهنه اقتصاد جهانی که برخاسته از تحولات لحظه‌ای تکنولوژی در دنیای پیشرفته امروزی است، این هشدار را به کشورهای مثل ما می‌دهد که بسیاری از پدیده‌هایی که امروز به عنوان یک ارزش و مزیت تلقی می‌گردند، فردا و یا حتی لحظه‌ای دیگر گونه دیگری نخواهد بود و حتی ممکن است که به ضد ارزش تبدیل گردد و سرمایه‌گذارهای بسیاری را که در این زمینه به کار گرفته شده بی تأثیر کند، پس زمان در تصمیم‌گیریها و اجرای برنامه‌ها نقش بسیار حیاتی را به عهده دارد.

مشخصات مناطق آزاد موفق در جلب سرمایه‌های خارجی

- ایجاد زیر ساخت‌های اقتصادی شامل تاسیسات آب و برق، انرژی، اسکله و بندرگاه، فرودگاه، شبکه حمل و نقل، شبکه

مخابراتی، هتل و دیگر امکانات پشتیبانی و حمایتی برای توسعه و رونق تجارت و صنعت

- حذف تشریفات زائد اداری و یا مقررات زدایی
- وجود قوانین حمایتی از سرمایه‌گذارها و همین طور تامین ضمانت‌های لازم برای اصل و سود سرمایه
- امنیت اقتصادی و ثبات سیاست‌های اقتصادی
- نیروی کار ارزان و با کیفیت
- وجود منابع طبیعی فراوان و ارزان
- وجود شبکه خدماتی کارآمد شامل سیستم بانکی و بیمه
- وجود بازارهای مصرف
- هماهنگی سیاست‌های اقتصادی ملی و سیاست‌های کاربردی در مناطق آزاد

- وجود نیروهای آموزش دیده، کارآمد، تربیت پذیر و مدیریت کارآ و با ثبات در منطقه

این مجموعه عوامل به منظور رسیدن به هدفهای ذیل در مناطق آزاد به کار گرفته می‌شود:

- جلب سرمایه‌های خارجی و انتقال تکنولوژی (شامل سخت افزار و نرم افزار)
- افزایش درآمدهای ارزی
- افزایش اشتغال و ایجاد فرصت‌های شغلی
- افزایش صادرات
- ارتقای سطح دانش فنی و توسعه فرهنگ صنعتی - تجاری
- انتقال مدیریت، دانش و تجربیات مربوط به آن
- ایجاد ارتباط و مراوده با دیگر ملل
- ورود به عرصه تجارت جهانی
- توسعه اقتصادی و صنعتی
- بهره‌ور ساختن منابع طبیعی و امکانات بالفعل کشور
- تقسیم ریسک سرمایه‌گذاری
- کسب دانش و تجربه مدیریت نوین
- آموزش و تربیت نیروهای متخصص
- ارتقای فرهنگ صنعتی و انضباط صنعتی

مجموعه عوامل و هدفهای فوق بسته به منطقه و شرایط به کارگیری آنها، طبیعت متفاوت و نیازهای مختلفی را به وجود آورده که از نقطه‌ای به نقطه دیگر متفاوت است. بنابراین جهت گیری اولیه مناطق آزاد می‌تواند در چگونگی استفاده از مزیت‌هایی

که بر شمرديم تأثير بگذارد.

مناطق آزاد ايران مزيتهاي نسبي خاصي دارد كه هر منطقه تا منطقه ديگر متفاوت است، لذا هر منطقه فرمول و مدل توسعه خاص خودش را طلب مي‌كند اما كم و كاستي‌هاي را هم در جهت رسيدن به هدفهاي يا شده در بر دارد.

يكي از عواملی که در موفقیت مناطق آزاد تأثیر دارد مکان یابی صحیح و مناسب این مناطق است. وجود دو جزیره به عنوان منطقه آزاد در کشور این نظر را تداعی می‌کند که آماده سازی جزایر برای ایفای نقش منطقه آزاد، پرهزینه تر از شهرهای بندری متصل به کشور است؛ از سوی دیگر محرومیت دیرینه مناطق جنوبی کشور، خود دلیلی بر کمبود امکانات زیربنایی در این مناطق است و نبودن چنین امکاناتی که پیش از این بر شمرديم از عوامل دفع سرمایه‌های داخلی و خارجی به مناطق آزاد اعلام شده است. اگر چنین امکانات زیر بنایی در این مناطق مهیا می‌گردید، قرار گرفتن این مناطق در مسیر حمل و نقل دریایی بین شرق و غرب دنیا یک مزیت بسیار با اهمیت برای توسعه برای توسعه این مناطق به حساب می‌آمد که البته این امکان به صورت بالقوه‌ای حداقل در وضعیت فعلی موجود است.

محدودیت‌های ناشی از تعارض قوانین و مقررات با سیاستهای اقتصادی در مناطق آزاد، دلیل دیگری برای عدم حرکت سرمایه‌ها به این مناطق است. سرمایه‌گذار باید از حمایت‌های قانونی و حقوقی دولت میزبان مطمئن باشد. تفسیر اصل ۸۱ قانون اساسی، تعیین تکلیف قانون جلب و حمایت سرمایه‌های خارجی مصوبه سال ۱۳۳۴ و همین طور قوانین مربوط به کار و کارگری و بیمه از مهمترین موانع و ابهامات قانونی در سر راه جلب سرمایه‌های خارجی است. دولتی بودن سیستم بانکی و بیمه در کشور ممکن است به عنوان یک عامل محدود کننده برای سرمایه‌گذاری خارجی تلقی شود و چندگانه بودن نرخهای تبدیل ارز نیز مزید بر علت است.

البته هرگونه تغییر یا تعدیل در عوامل ذکر شده باید با توجه به منافع کشور صورت پذیرد و صرف تأمین رضایت سرمایه‌گذارانی که تنها به انگیزه‌های اقتصادی گام در راه سرمایه‌گذاری در کشورهای دیگر می‌گذارند، نمی‌تواند غایت مقصود واقع شود، بلکه جهت‌گیری سیاستها و قوانین اقتصادی باید در جهت بهره‌ور ساختن منابع و امکاناتی باشد که منافع اقتصادی لازم را به

کشور برگرداند و از آنجا که مناطق آزاد کشورمان دارای استعدادها و امکانات بالقوه خدادادی هستند، می‌توان با اجرای برنامه‌های مدون و اصولی این استعدادها را شکوفا نمود.

دریافتیم که سرمایه‌گذاریهایی خارجی اگر در جهت بهره‌ور ساختن امکانات و منابع، به گونه‌ای سمت‌گیری شوند که منجر به انتقال دانش فنی و تجربیات کشورهای پیشقدم در صنعت و تجارت گردد، در آن صورت باید به دنبال مدل‌های تکنولوژیک و توسعه برای مناطق آزاد کشورمان باشیم تا بتوان از موهبت‌های الهی که در این مناطق اعطا شده، در راستای توسعه اقتصادی این مناطق و در نهایت گسترش آن به کل کشور بهره‌برداری نماییم.

در اینجا لازم است برای ارائه مدل‌های توسعه مناطق آزاد کشورمان، نگاهی کلی به هر یک از مناطق سه‌گانه کشور داشته باشیم تا بدین ترتیب جهت‌گیری سرمایه‌گذاریهایی خارجی در این مناطق را مشخص نماییم.

منطقه آزاد تجاری کیش

توسعه کیش به لحاظ طبیعت جذاب و زیبایی آن و تمام ویژگی‌های سیاحتی - تجارتي که دارد، با محور قرار دادن فعالیت‌های سیاحتی - تجارتي آن باید مورد توجه قرار گیرد. طبیعت زیبای کیش یک مزیت نسبی برای آن تلقی می‌شود. توسعه صنعت توریسم یک منبع ارز آور مطمئن برای کشور خواهد بود که در کنار آن توسعه تجارت نیز مورد توجه قرار می‌گیرد.

مشترکات مذهبی موجود در کشورهای عربی، منطقه کیش را می‌تواند به پایگاهی برای جلب توریست‌های مسلمان به این نقطه تبدیل کند. همچنین ایجاد جاذبه‌های لازم سیاحتی از جمله پارک‌های تفریحی، شهرهای بازی مدرن و پیشرفته، جزایر مصنوعی، آکواریوم‌های دریایی که امکان بازدید سیاحان از زیر دریا را فراهم کند. ایجاد نمایشگاه‌های بین‌المللی، تأسیس ورزشگاه‌های مجهز برای برگزاری مسابقات ورزشی، ایجاد سالن‌های مجهز تأثر و سینما با استفاده از تکنولوژی مدرن امروزی، ایجاد هتل‌های مجهز، ایجاد مراکز خرید و توسعه تجارت و همین طور بیمارستان و مراکز درمانی مجهز می‌تواند مورد توجه برنامه‌ریزان و مجریان جزیره کیش باشد. در این رهگذر باید زیباییها و مزایای کیش بیش از پیش به دیگر مسلمانان

دنیا شناسانده شود تا دیگر کشورهای مسلمان، به سرمایه گذاری در چنین محیطی علاقه مند گردند. در این زمینه لازم است که سازمان عمران کیش مراکزی را در دیگر کشورها تأسیس کند. توسعه صنعت به لحاظ آلودگیهایی که ممکن است از نظر زیستی ایجاد نماید و با مدل سیاحتی جزیره تعارض داشته باشد، توصیه نمی شود. اکنون به دنبال مفاهیم منطقه آزاد تجاری، منطقه پردازش صادرات و واردات و منطقه پردازش خدمات^۳، موفقیت و توسعه مدل سیاحتی در جزیره کیش، مفهوم جدیدی را در ادبیات مناطق آزاد به دست می آورد که منطقه پردازش سیاحت^۴ است.

منطقه آزاد تجاری قشم

قشم بنا به وجود منابع گاز و نفت فراوان از نظر داشتن انرژی ارزان دارای یک مزیت نسبی است که دیگر نقاط و مناطق آزاد نمی توانند داشته باشند. لذا الگوهای صنعتی که متکی به انرژی هستند می تواند به شکوفایی و بارور شدن نیروهای خفته این منطقه کمک نماید. صنایع فولاد، آلومینیوم و پتروشیمی و صنایع مرتبط به آن می تواند در این جزیره ۱۴۰۰ کیلومتر مربعی توسعه یابد و تجارت در کنار صنعت، نقش تکاملی را برای منطقه ایفاء کند. وجود انبارها و صنایع حمایتی و امکانات تجاری برای بازاریابی محصولات در کشورهای منطقه نیز نقش مؤثری دارد و در این صورت، تجارت نقش مکملی خود را برای صنعت در این جزیره ایفا خواهد کرد. صنایع دریایی در قشم نیز دارای مزیت هایی است. از کشتی سازی تا صید و صیادی می تواند مورد توجه سرمایه گذاران باشد و این به لحاظ قرار گرفتن این جزیره در مسیر حمل و نقل کشتی ها در خلیج فارس است.

منطقه آزاد تجاری چابهار

چابهار در خلیج عمیق چابهار در دریای عمان قرار گرفته است. فروپاشی کشور سابق شوروی و استقلال یافتن جمهوریهای آن، برای تأمین نیازهای خود و ارسال کالاهای صادراتی آنان به کشورهای دیگر توجه آنها را، به مناطق جنوبی کشورمان بیشتر کرده است. بندر چابهار می تواند ایفاگر نقش ترانزیتی در این منطقه برای کشورهایی باشد که می خواهند کالاهایشان را به بازار کشورهای آسیای میانه بفرستند و یا کشورهای آسیای میانه ای که قصد صدور کالاهایشان را به کشورهای دیگر دارند.

بنابر این توسعه تجارت و شبکه تجاری در این منطقه می تواند یک الگوی مناسب توسعه تکنولوژیکی برای جلب سرمایه های خارجی باشد. احداث انبارهای سرپوشیده و وسیع، ایجاد سردخانه های مجهز، محوطه های وسیع گمرکی، دفترهای تجاری و بازرگانی که مجهز به سیستم های پیشرفته ارتباطی باشند، به پیشبرد هدفهای منطقه کمک خواهد کرد. مزیت ترانزیتی این منطقه، تجارت را می تواند محور فعالیتها قرار دهد و در کنار آن فعالیت های صنعتی با تأکید بر امکانات موجود دریایی و همین طور شبکه حمل و نقل آن، باید توسعه یابد. صنایع کشتی سازی و توسعه صید و صیادی، ایجاد تعمیرگاه های بزرگ برای کشتی های اقیانوس پیمایی که از منطقه برای تعمیرات سالیانه به کشورهای دور دستی مثل سنگاپور می روند، می تواند مورد توجه سرمایه گذاران برای سرمایه گذاری قرار گیرد. توسعه تجارت و صنعت با محور قرار گرفتن فعالیت های تجاری باید در چابهار به کار گرفته شود.

نتیجه گیری

سخن آخر اینکه مناطق آزاد کشورمان دارای استعداد و ویژگی هایی است که باید از آنها به نحو احسن استفاده گردد. برای منطقه آزاد کیش مدل سیاحتی - تجاری با تأکید بر جنبه های سیاحتی آن برای توسعه و سرمایه گذاری پیشنهاد گردید و برای قشم مدل صنعتی - تجاری با تأکید بر محور قرار گرفتن فعالیت های صنعتی مطرح شد و اینکه چابهار را با مدل تجاری - صنعتی، که تجارت نقش اساسی را در توسعه منطقه ایفا خواهد کرد، مورد توجه قرار دادیم.

پیشنهاد می گردد که عزم را برای آبادانی این مناطق جزم کرده، انرژی و توان خود را در حال حاضر معطوف به آنها نماییم و از اعلام مناطق آزاد دیگر در شرایطی که مناطق آزاد فعلی هنوز فاقد امکانات اولیه هستند خودداری گردد و به جای آنکه با اعلام مناطق آزاد، قسمتی از سرمایه ها را برای ایجاد تأسیسات زیربنایی به مناطق جدید سوق دهیم، سرمایه ها را به سمت این سه منطقه حرکت داده، مطمئن باشیم که حرکت اصولی و صحیح این مناطق، دیگر نقاط حاشیه را نیز توسعه خواهد داد و باید آگاه بود که هرگونه تعلل و یا شکست در اجرای برنامه منجر به هدر رفتن انرژی، وقت و سرمایه های کلان در مناطق آزاد خواهد شد و در

نهایت، هدفهای مورد نظر حاصل نخواهد شد.

نکته دیگر اینکه توجه شود که هدفهای ایجاد مناطق آزاد تجاری با هدف محرومیت زدایی متفاوت است. رفع محرومیت منطقه روشها و فرمولهای دیگری دارد که با اهداف مناطق آزاد متفاوت است در همین حال که مناطق آزاد می‌توانند به رفع محرومیت منطقه نیز کمک نمایند.

در خاتمه باید به این نکته اشاره کرد که در انتخاب سرمایه - گذاران خارجی نهایت دقت به عمل آید تا آنهايي انتخاب شوند که دانش و تجربه فنی خود را به منطقه منتقل کنند و آموزشهای لازم را در اختیار بگذارند و تکنولوژیهای منتقل شده باید به گونه‌ای انتخاب شود که به تدریج درون زا شده و متکی به تکنولوژی ملی گردند؛ در چنین موقعیتی سرمایه‌گذاری مشترک می‌تواند راه حل مناسبی برای این منظور باشد.

پانویس:

- ۱- در مقایسه با جزیره قشم که مساحتی در حدود ۱۴۰۰ کیلومتر مربع را دارا می‌باشد.
- ۲- اجاره زمین برای تولیدات صنعتی در جزیره کیش ده هزار ریال در هر سال می‌باشد که با نرخ هر دلار ۱۵۰۰ ریال در حدود ۶/۷ دلار در هر متر مربع می‌گردد.
- 3- Services Processing Zone.
- 4- Tour Processing Zone.

منابع و مآخذ:

- ۱- دکتر تقوی، مهدی. تجارت بین الملل، انتشارات پیشبرد، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۶.
- ۲- دکتر شریف، نواز. مدیریت انتقال تکنولوژی و توسعه، مترجم: رشید اصلانی، سازمان برنامه و بودجه، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۷.
- ۳- رزاقی، ابراهیم. اقتصاد ایران، نشرنی، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۷.
- ۴- دکتر منتظرالظهور، محمود. اقتصاد خرد و کلان، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، چاپ هفتم، ۱۳۶۷.
- ۵- برانت (کمیسون)، بحران عمومی (شمال و جنوب) همکاری برای بهبود اقتصادی جهانی، ترجمه ایرج پاد، تهران، انتشارات سروش، چاپ اول، ۱۳۶۷.
- ۶- فورود، شارل هانری. فرهنگ شرکتهای چند ملیتی، ترجمه مهشید ملکی معیری، تهران، نشر تندر، بهار ۱۳۶۰.
- ۷- رایبسون، جون. جنبه‌هایی از توسعه و توسعه نیافتگی، ترجمه حسن

گلریز، تهران، نشر نی، چاپ اول، ۱۳۶۵.

۸- ماندل، اوست. علم اقتصاد، ترجمه هوشنگ وزیری، انتشارات خوارزمی، تهران، چاپ اول، ۱۳۶۵.

۹- نرکس، راکنار. مسائل تشکیل سرمایه در کشورهای توسعه نیافته، ترجمه عبدالله زندیه، مؤسسه تحقیقات اقتصادی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۴۸.

۱۰- فرهنگ، منوچهر. زندگی اقتصادی ایران، انتشارات ابوریحان، تهران، چاپ ششم.

۱۱- اطلس تکنولوژی، سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول، تهران، پائیز ۱۳۶۹.

۱۲- سازمان بین المللی کار و مرکز بررسی شرکتهای فراملیتی سازمان ملل متحد، اثرات اقتصادی و اجتماعی شرکتهای چند ملیتی در مناطق پردازش صادرات، ترجمه دکتر محمدرضا رفعتی، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، شهریور، ۱۳۶۹.

۱۳- مناطق آزاد تجاری - صنعتی، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، تهران، شهریور، ۱۳۶۹.

۱۴- مدد، محمد. بررسی ایجاد بندر ترانزیت و آزاد اسلامی در جمهوری اسلامی ایران، سازمان بنادر و کشتیرانی، تهران، ۱۳۶۷، منتشر نشده.

۱۵- مباحثی در مورد سرمایه‌گذاری خارجی، معاونت طرح و برنامه، وزارت معادن و فلزات، تهران، ۱۳۷۱.

۱۶- مجله مناطق آزاد، شماره‌های ۱ تا ۲۵، سالهای ۱۳۶۹ - ۱۳۷۰ - ۱۳۷۱، تهران.

۱۷- مجله ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی شماره ۱۰ اسفند ماه ۱۳۶۶، شماره ۵۴ آبان ماه ۱۳۷۰، شماره ۵۸ اسفند ماه ۱۳۷۰.

۱۸- مجله گزیده مسائل اقتصادی و اجتماعی، سازمان برنامه و بودجه، شماره ۴۵ و ۴۷.

۱۹- فصلنامه کیش، سازمان عمران کیش، شماره‌های دوم و سوم، تهران، ۱۳۷۰.

20- ILO and Unctc, "Economic and Social Effects of Multinational Enterprises In Export Processing Zones, Gencva: ILO, Unctac, 1988.

21- Manual for 100% Export Units Free Trade & Export Processing Zones. "India, Aug, 1992.

22- Investores Guide, jebel Ali Free Zone, Authority, Dubai, 1992.

23- RD Schmidt, Zar Fleuringer., Zam Hoops, "The Hamburg Free Port, July 1989. Humburg, w. Germany.